

พัฒนาการรูปแบบการสวดมนต์ในสังคมไทยปัจจุบัน

The Development of the Chanting Model in the Current Thai Society

พระครูโสภาธรรมพิทักษ์ (เสียม เตจธมโม)

Phrakruopasdhammapitak (Siam Tejadhammo)

เจ้าคณะอำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์

Ecclesiastical District officer of Buachet, Surin Province, Thailand.

Email: phrakruopasdhammapitak@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์พัฒนาการรูปแบบการสวดมนต์ในสังคมไทยปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า

การสวดมนต์ คือ การกล่าวสรรเสริญในสิ่งที่ตนเองให้ความเคารพ ซึ่งจะเกิดผลดีเมื่อผู้สวดมนต์ทำจิตของตนให้สงบเป็นสมาธิ และเป็นผู้มีปัญญา ปรารถนาความสงบสุขทางร่างกาย จิตใจ เพื่อมุ่งให้เกิดความผาสุก เมตตาและปรารถนาดีต่อกันไม่ใช้ไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ซึ่งจะเกิดผลดีเมื่อผู้สวดมนต์ทำจิตของตนให้สงบเป็นสมาธิ และเป็นผู้มีปัญญาในที่สุด

สังคมไทยยังคงรักษาวัฒนธรรมทางความเชื่อในรูปแบบการสวดมนต์ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากศรีลังกา และได้มีพัฒนาการเกี่ยวกับการสวดมนต์ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของตน เพื่อสืบทอดหลักธรรมคำสอนให้คงอยู่อย่างยั่งยืน แต่ก็ไม่ละเลยถึงการเรียนรู้ในภาษาท้องถิ่นของตน การสวดมนต์ในสังคมไทยจะมีระเบียบแบบแผนมากกว่าในสมัยพุทธกาลเนื่องจากการกำหนดบทสวดมนต์ที่เหมาะสมกับงาน และมีการประเพณีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัดจนถึงสมัยปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข

คำสำคัญ : พัฒนาการ, การสวดมนต์, สังคมไทย

Abstract

This article aims to analysis the development of Chanting in the current Thai societies.

From the study, it is found that the Chanting is the saying of the praising words to the persons whom we respect. Such the action will help the every person to be mentally peaceful, to be of mindfulness and the wisdom and to be the ability to carry out the life.

The ancient Thai societies received the culture in Chanting from Sri LanKa and were of the development of the Mantras Chanting to be in compliance with their own cultures to continue the Dhammas to be permanent. Beside this point, there is still the study of the Pali Language for knowing the Doctrinal principle.

The present way of Chanting the Mantras in the present Thai societies is of the order or the pattern more than the Buddha's time, because there has been the fixation of the text of Chanting the Mantras which are suitable for the making of the merits. Such the method is the one which the ancient teachers had taught to us and is the one which we should practice as ancient teachers taught to us to be the way of leading our lives to be of happiness.

Keywords : The Development, Chanting, Thai Society

บทนำ

การสวดมนต์มีมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล เพียงแต่การสวดมนต์ในสมัยนั้นท่านไม่ได้เรียกว่าการสวดมนต์ ไม่ได้เป็นพิธีกรรมที่เป็นแบบอย่างในปัจจุบัน ในขั้นต้นเป็นการสวดสาธยายเพื่อความทรงจำพระพุทธรวณะ หรือ ทบทวนหลักคำสอนสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในสถานที่ต่างๆ เป็นการสืบต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ใช้วิธีเรียนรู้จากอาจารย์ ที่เรียกว่า มุขปาฐะ (พระธรรมกิตติวงศ์ ทองดี สุรเตโช, 2553; พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2551) และในบางครั้งพระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้พระสงฆ์สวดสาธยายมนต์เพื่อให้เกิดความสงบและเป็นอุบายในการบรรลุนิพพาน เมื่อชาวบ้านได้ยินพระสงฆ์สวดสาธยายก็พากันนอนโมทนาและได้ถือกันว่าการได้ยินพระสงฆ์สวดสาธยายเป็นสิริมงคล ทำให้เกิดความสุขไม่มีภัยเบียดเบียน ด้วยเหตุที่การสวดมนต์มีความสำคัญ เมื่อเกิดโรคระบาด หรือมีอาการเจ็บป่วยขึ้น พุทธศาสนิกชนจึงไปทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงช่วยเหลือ ดังมีเรื่องกล่าวไว้ในพระไตรปิฎก เช่น เมื่อคราวเมืองเวสาลีเกิดโรคระบาดทำให้คนและสัตว์ตายไปเป็นจำนวนมาก พระอานนท์ ได้เดินทางไปยังที่นั่นแล้วสวดรัตนสูตรตามที่ได้รับสั่งจากพระพุทธเจ้า โรคนั้นก็ระงับไป[ขุ.ขุ. (ไทย) 25/1-18/9-14, ขุ.สุ.อ. (ไทย) 1/6/7-79] หรือ สมัยที่พระมหากัสสปะและพระมหาโมคคัลลานะอาพาธ พระพุทธเจ้าทรงประทานรับสั่งถึงโพชฌงค์ ท่านทั้งสองมีใจยินดี ชื่นชมพระภาชิตของพระพุทธเจ้า หายขาดจากอาพาธนั้น หรือ เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงประจวบก็โปรดให้พระจุนทเถระสาธยายโพชฌงค์ถวาย เมื่อพระจุนทเถระสาธยายจบแล้ว พระพุทธเจ้าทรงชื่นชม พอพระทัย ทรงหายขาดจากพระประชวรนั้น [ส.ม. (ไทย) 19/195-197/128-131] หรือในกรณีที่พระภิกษุกลุ่มหนึ่งไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่า ถูกพวกรุกขเทวดารบกวน กลับมาเฝ้ากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์โปรดให้สวดเมตตสูตรและแผ่เมตตาให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายที่มารบกวน ภัยเหล่านั้นก็ไม่มี สามารถบำเพ็ญสมณธรรมได้อย่างสงบสุข [ขุ.ขุ. (ไทย) 25/1-10/20-22, ขุ.ขุ.อ. (ไทย) 1/1/330-357] พุทธศาสนิกชนจึงได้รับเอาสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นตัวอย่างในการสวดมนต์เพื่อให้เกิดความสงบสุข และเป็นแบบอย่างที่ดีงามต่อชนรุ่นหลังได้ปฏิบัติตาม

ครั้นเมื่อเวลาผ่านไปพระพุทธศาสนาก็ได้มีวิวัฒนาการ และเผยแผ่ไปยังนานาประเทศตามกาลสมัย แต่วัฒนธรรมด้านการสวดมนต์เป็นธรรมเนียมนั้น ก็ได้มีการสืบทอดเรื่อยมาควบคู่ไปกับการธำรงรักษาคำสอนของพระพุทธองค์ได้โดยการสืบทอดกัน และบางส่วนก็ได้กลายมาเป็นบทสวดมนต์ที่มุ่งจะก่อให้เกิดอานุภาพตามที่ปฏิบัติมาในอดีต ซึ่งในอดีตจะเป็นการสวดสาธยายเป็นภาษาบาลี แต่ในปัจจุบัน นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย เพื่อใช้ประกอบในการสวดมนต์ โดยมี

การสวดเป็นภาษาบาลี พร้อมกับแปลเป็นภาษาไทย เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าใจความหมายที่แท้จริง และได้รับการแพร่หลาย

ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่ศึกษาถึงพัฒนาการของการสวดมนต์ในสังคมที่ได้รับเอาคติการสวดมนต์มาจากลังกา โดยจะศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ ความหมายของการสวดมนต์ ความเป็นมาของการสวดมนต์ในสังคมไทย ที่มาของบทสวดมนต์ รูปแบบของการสวดมนต์ ทำนองการสวดมนต์ ภาษาที่บันทึกบทสวดมนต์ และข้อควรระวังในการสวดมนต์ในสังคมไทย เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

ความเป็นมาของการสวดมนต์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ความเป็นมาของการสวดมนต์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผู้วิจัยสามารถแบ่งเป็น 3 ช่วงเวลา คือ 1) การสวดมนต์ก่อนพุทธกาล 2) การสวดมนต์ในสมัยพุทธกาล 3) การสวดมนต์ในสมัยหลังพุทธกาล มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การสวดมนต์ก่อนพุทธกาล

ธรรมเนียมการสวดมนต์ หรือ การสาธยายมนต์ มีมาก่อนสมัยพุทธกาล โดยได้รับอิทธิพลความเชื่อในพระเวท (Vedism) หรือแบบลัทธิพราหมณ์ (Brahmanism) ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต และเป็นกฎหมายขนบธรรมเนียมประเพณีที่พึงปฏิบัติ ทั้งที่เป็นความเชื่อที่ได้ยินมาโดยตรงจากพระเจ้า และ ที่จดจำสืบต่อกันมา (ที่จำได้) (ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, 2537 : 13) โดยอ้างว่าคำที่นำมาแต่นั้นได้มาจากการสั่งสอนหรือการอนุญาตของพระพรหมซึ่งเป็นพระเจ้าสูงสุดอยู่บนสรวงสวรรค์ ได้รับการยอมรับว่าพราหมณ์เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเสมือนตัวแทนของพระผู้เป็นเจ้า เป็นผู้สวดบทสวดอันศักดิ์สิทธิ์สรรเสริญเทพเจ้า หรือเป็นกวีที่ได้รับการดลบันดาลจากเทพเจ้าให้แต่งบทสวดพระเวท แต่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีการระบุว่าฤาษียุคโบราณเป็นผู้แต่งคัมภีร์พระเวท และเป็นปฐมาจารย์และบูรพาจารย์ผู้สอนคัมภีร์พระเวทให้แก่พราหมณ์*

สรุปได้ว่า การสวดมนต์นั้นมีมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในโลก จึงรับเอาวัฒนธรรมการสวดสาธยายหรือการท่องบทสวดเพื่อจดจำคำสอนของศาสดามาด้วย ดังจะเห็นได้จากพระอริยสาวกสมัยพุทธกาลหลายรูปก่อนจะหันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นพราหมณ์ผู้จบไตรเวท เมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจึงมีทักษะใน

*ฤาษีผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ คือ ฤาษีอัฐฤกะ ฤาษีวามกะ ฤาษีวามเทพ ฤาษียมตคคิ ฤาษีเวสสามิตตะ ฤาษีอังคีรส ฤาษีการทวาชะ ฤาษีวาเสฏฐะ ฤาษีกัสสปะ ฤาษีภคุ เป็นผู้แต่งมนตร์ เป็นผู้บอกมนตร์ที่พราหมณ์ทั้งหลายในปัจจุบันนี้ขับตาม; ม.ม. (ไทย) 13/427/537.

การจดจำคำสอนพุทธวจนะเป็นอย่างดี ต่อเมื่อมีหน้าที่เป็นครูอาจารย์สอนพุทธบริษัทจึงทำหน้าที่ได้เป็นอย่างดี จึงกล่าวได้ว่า การสวดมนต์ในพระพุทธรูปศาสนาจะที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์มาบ้าง ไม่มากก็น้อย ทั้งนี้เพราะศาสนาพราหมณ์เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับการบูชาเทพเจ้าต่างๆ โดยมีพราหมณ์เป็นผู้ทำหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรม โดยอ้างคำสอนที่ได้รับการถ่ายทอดมาโบราณจารย์ และปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างเคร่งครัด ห้ามมิให้ผู้ใดละเมิด

2. การสวดมนต์ในสมัยพุทธกาล

ความเป็นมาของการสวดมนต์นั้นเริ่มต้นมาจากการพยายามในการจดจำคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ของบรรดาพระอริยสาวกในครั้งพุทธกาล กล่าวคือ ทุกครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมนั้น พระสาวกแต่ละรูปแต่ละองค์จะช่วยกันจดจำพระธรรมคำสอนนั้นแล้วถ่ายทอดสู่ศิษยานุศิษย์ของตนโดยระบบจากครูสู่ศิษย์ กล่าวคือ ครูฟังมาจากพระพุทธเจ้า นำมาเล่าให้ศิษย์ฟังศิษย์จำคำบอกเล่าของครู แล้วนำไปสวดสาธยายจนจดจำได้คล่องปาก ขึ้นใจ รักษาไว้แล้วจึงถ่ายทอดต่อให้คนอื่น ๆ ในสำนักในเวลาต่อมาเราเรียกกระบวนการทรงจำพระธรรมคำสั่งสอนแบบนี้ว่าเป็นระบบ “มุขปาฐะ” คือ ระบบจากปากสู่ปาก ครั้นเวลาต่อมาจึงค่อยๆ มีการพัฒนาเป็นการแบ่งความรับผิดชอบกันทรงจำอย่างชัดเจน ในขั้นต้นนี้ ไม่มีประวัติเขียนเอาไว้ว่ามีการเขียนเป็นตัวอักษร มีแต่การทรงจำและบอกกล่าวถึงต่อกันมา และการทรงจำนั้นส่วนใหญ่ก็น่าจะทรงจำกันโดยอรรถคือเนื้อความ ไม่ได้ทรงจำพยัญชนะหรือถ้อยคำไว้อย่างครบถ้วน โดยมีการประชุมสงฆ์ จัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธรูปแล้วรับทราบทั่วกันในที่ประชุม นั้น ว่าตกลงกันอย่างนี้ แล้วก็มีการท่องจำนำสืบต่อๆ กันมา ในขั้นเดิมการสังคายนาปรารภเหตุความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา จึงจัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธรูปไว้ในครั้งนี้ ต่อมา ปรากฏมีการถือผิด ตีความหมายผิด ก็มีการชำระวินัจฉัยที่ถือผิดความหมายผิดนั้นชี้ขาดว่าที่ถูกควรเป็นอย่างไร แล้วทำการสังคายนาโดยการทบทวนระเบียบเดิมบ้าง จัดระเบียบใหม่ในบางข้อบ้าง ในชั้นหลังๆ เพียงการจารึกลงในใบลาน การสอบทานข้อผิดในใบลานก็เรียกกันว่า “สังคายนา” ไม่จำเป็นต้องมีเหตุการณ์ แต่ความจริงเมื่อพิจารณารูปศัพท์แล้ว การสังคายนาที่เท่ากับการจัดระเบียบ ปิดกวาดให้สะอาด ทำขึ้นครั้งหนึ่งก็มีประโยชน์ครั้งหนึ่งเหมือนการทำความสะอาดการจัดระเบียบที่อยู่อาศัย (สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, 2554)

การสวดมนต์จึงเป็นเรื่องที่เนื่องมาจากการที่ได้สดับฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงสั่งสอนด้วยพระโอษฐ์และก็มีผู้จดจำกันไว้ จำได้ก็มาสวดสั่งสอนกันและกันสังคายนา ในครั้งแรกๆ ก็ยังไม่จารึกเป็นตัวอักษร ก็มีการสวดขึ้นพร้อมๆ กันในข้อพระธรรมข้อพระวินัยนั้นๆ ซึ่งได้ประชุมรับรองกันแล้ว เพื่อให้มีความจำเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ติดต่อกัน ธรรมเนียมสวดมนต์จึงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมา และสามารถรักษาพระธรรมวินัยได้อย่างสมบูรณ์ประการหนึ่ง

3. การสวดสวดมนต์ในสมัยหลังพุทธกาล

หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระมหาเถระผู้เป็นหลักในการทำปฐมสังคายนา ก็พยายามรักษาความเป็นไปของพระพุทธศาสนาให้มีสภาพเหมือนกับครั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาพระธรรมวินัย การสืบทอดคำสอน ศาสนพิธีหรือพิธีกรรมต่างๆ ก็ยังคงอยู่ในรูปแบบเดิม อย่างไรก็ตาม พบว่า พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา หรือกิจกรรมเชิงพระพุทธ ศาสนาจะเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงบ้างเมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในประเทศศรีลังกาเมื่อครั้งทำสังคายนาครั้งที่ 3 กิจกรรมของชาวพุทธที่ถูกกล่าวถึงมากคือ การเข้าวัดมาศึกษาปฏิบัติธรรม รักษาศีล ศึกษาธรรม และการไหว้พระสวดมนต์ที่วัด นอกจากนี้จากหลักฐานเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า ชาวพุทธศรีลังกา เป็นชาวพุทธโดยสายเลือด ไม่ได้เป็นชาวพุทธตามสำเนาทะเบียนบ้านแบบคนไทย จึงมีความรัก ความหวงแหน และความผูกพันในพระพุทธศาสนาสูง สาเหตุที่ชาวพุทธศรีลังกาหวงแหนพระพุทธศาสนาสูง เพราะครั้งหนึ่งเคยถูกเบียดเบียนบีบคั้นจากศาสนาอื่น ดังกรณีนโยบายการเผยแผ่ศาสนาคริสต์ของโปรตุเกสด้วยวิธีการที่รุนแรง มีการทำลายวัดเจดีย์ เฆมาทำลายคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาหรือแม้กระทั่งการทำลายพระสงฆ์ (दनัยปริชาเพิ่มประสิทธิ์, 2555) เมื่อหลุดพ้นจากอิทธิพลของต่างศาสนา จึงส่งผลให้ชาวพุทธในประเทศศรีลังการักและหวงแหนพระพุทธศาสนาสูง วิถีชีวิตชาวพุทธในลังกายังเป็นพุทธที่บริสุทธิ์ ปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด สวดมนต์ไหว้พระอย่างสม่ำเสมอ

ความเป็นมาของการสวดมนต์ในสังคมไทย

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เมื่อประมาณ พ.ศ. 236 สมัยเดียวกันกับประเทศศรีลังกา ด้วยการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ 9 สาย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช สำหรับประวัติการเข้ามาของความนิยมเรื่องการสวดมนต์ในสังคมไทยนั้นพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2549) ได้ให้คำอธิบายว่า การสวดมนต์เข้ามาสู่สังคมไทยภายหลังจากได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาเถรวาทตามคติของลังกาวงศ์ สังคมไทยกับความเชื่อเรื่องการสวดมนต์นั้นเราจะพบว่าแม้ว่าสังคมไทยทั้งในอดีตและปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงมาอย่างไรก็ตามความเชื่อที่มีต่อการสวดมนต์นั้นก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงและได้รับการสืบทอดกันมาโดยตลอดจากรุ่นสู่รุ่นโดยภาพรวมของการสวดมนต์ในสังคมไทยด้านความเชื่อต่อการสวดมนต์ดังนี้

- 1) เชื่อว่าการสวดมนต์เป็นการรักษาคำสอน (มุขปาฐะ)

- 2) เชื่อว่าการสวดมนต์ทำให้ได้บุญ มีสุคติเป็นที่หวัง
- 3) เชื่อว่าการสวดมนต์สามารถคุ้มครองตนเองให้ปลอดภัยได้
- 4) เชื่อว่าการสวดมนต์สามารถแก้ไขปัญหาล้างคม เช่นโรคระบาดได้
- 5) เชื่อว่าการสวดมนต์ทำให้มีลาภสักการะได้ซึ่งความเชื่อต่างๆ

ดังกล่าวทั้งหมดนั้นเองที่ยังคงทำให้สังคมไทยยังคงรักษาวัฒนธรรมทางความเชื่อในรูปแบบการสวดมนต์ไว้โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ที่มาของบทสวดมนต์ในสังคมไทย

ดังที่ได้กล่าวในเบื้องต้นการสวดพระปริตร เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศลังกา ราว พ.ศ. 500 ด้วยว่าชาวลังกาที่นับถือพุทธศาสนาในขณะนั้น ประสงค์ให้พระสงฆ์ช่วยเหลือตนให้เกิดสิริมงคล และป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ด้วยการสวดมนต์ ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินประเทศลังกาก็ได้รับสั่งให้คณะสงฆ์ปรับปรุงพระสูตรและคาถาที่ใช้สวดพระปริตรขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ เพื่อใช้ในพระราชพิธีหลวงโดยได้เพิ่มพระสูตรและคาถาให้มากขึ้น และเรียกว่า “ราชปริตร” แปลว่า มนต์คุ้มครองพระเจ้าแผ่นดิน ต่อมาประชาชนต่างก็นิยมให้มีการสวดพระปริตรในพิธีของตนบ้าง จึงเกิดเป็นประเพณีสืบทอดกันมาจนปัจจุบัน ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยจึงได้รับอิทธิพลการสวดมาจากลังกาด้วยดังต่อไปนี้

1. บทสวดที่เป็นพระสูตรขนาดกลางและสั้น

บทสวดมนต์ที่เป็นพระดำรัสของพระพุทธเจ้า หมายถึง บทสวดมนต์ที่เป็นคำสอนผู้วิจิตรจะได้เสนอในรายละเอียด โดยสังเขปดังนี้

1) มังคลปริตร

มังคลปริตร หรือ มงคลสูตร คือ พระสูตรที่กล่าวถึงสิ่งที่เป็นมงคลในพระพุทธศาสนา พระสูตรนี้พระพุทธองค์ตรัสแสดงแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายที่มาประชุมกันที่วัดเชตวัน กรุงสาวัตถี

มังคลปริตรเป็นพุทธวจนะที่กล่าวถึงสิ่งที่เป็นมงคล นิยมสวดบูชาให้พ้นจากสิ่งอัปมงคลเนืองมนต์กล่าวถึงหลักปฏิบัติที่ช่วยส่งเสริมให้ชีวิตมีแต่สิริมงคล มีความสุขความเจริญสูงสุดถึง 38 ประการ นิยมสวดขึ้นต้นด้วยพระบาลีว่า “อะเสวะนา จะ พาลาณัง”

2) รตนปริตร

รตนปริตร หรือ รตนสูตร คือ พระสูตรที่ว่าด้วยพระรัตนตรัย การสาธยายรัตนปริตรจะทำให้ได้รับความสวัสดิ และพ้นจากอุปสรรคอันตรายทั้งหลาย นิยมสวดขึ้นต้นด้วยบทว่า “ยานีระ ภูตานิ สะมาคะตานิ ภูมมานิ วา ยานีวะ อันตะลิกเข สัพเพ ะ ภูตา สุมะนา ะวันตุ ะโณปี สักกัจจะ สุนันตุ ภาสีตัง”

3) กรณียเมตตปริตร

กรณียเมตตปริตร หรือ กรณียเมตตสูตร หรือ เมตตสูตร คือ พระสูตรที่ว่าด้วยการเจริญเมตตา เป็นธรรมที่พระพุทธองค์สอนให้ภิกษุไปสวดสาธยายเพื่อให้เป็นที่เมตตา รักใคร่ของเทวดาทั้งหลายจึงนิยมนสวดสาธยายพระปริตรบทนี้เพื่อให้ได้รับความเมตตา รักใคร่จากเหล่าเทวดาอารักษ์ทั้งหลาย จะได้มาอารักขาให้ได้รับความปลอดภัยในการกระทำกิจต่างๆ

4) ธชัคคปริตร

ธชัคคปริตรนี้เป็นธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสสอนให้เห็นตัวอย่างของบุคคลผู้ไม่หวาด ไม่กลัว ไม่สะดุ้ง ไม่วิ่งหนี จึงนิยมนสวดสาธยายพระปริตรนี้เพื่อปลุกปลอบใจไม่ให้หวาดกลัว สะดุ้งหรือวิ่งหนีศัตรู นิยมนสวดขึ้นต้นด้วยบทว่า “ภูตะบุพพัง ภิกขเว เทวาสุระสังคาโม...อะโหสิฯ อะละโหสิฯ ภิกขเว สักโก เทวานะ มินโท เทเว ตาเวตังเส อามันเตสิ”

5) อังคุลิมาลปริตร

อังคุลิมาลปริตรนี้พระองค์ตรัสสอนให้หญิงตั้งครรภ์ฟังแล้วทำให้คลอดลูกง่าย ปลอดภัยทั้งแม่และลูก จึงนิยมนสวดพระปริตรนี้เพื่อให้สตรีแต่งงานใหม่ หรือสตรีที่ใกล้ตั้งครรภ์ได้คลอดลูกง่าย ปลอดภัยทั้งแม่และลูกในครรภ์ นิยมนสวดขึ้นต้นด้วยบทว่า “ยะโตหังภะคินี อะริยาเย ชาติยา ชาโต นาภิขานามิ สัญจิจจะ ปาณัง ชีวิตาโวโรเปตา, เตนะ สัจเจ นะ โสตถิ เต โหตุ โสตถิ คัพภัสสะฯ”

2. บทสวดมนต์ที่เป็นโพธิสัตตภาพ

พุทธมนต์ที่มาจากคำสอนของพระโพธิสัตว์ หมายถึง พุทธมนต์ที่เป็นคำสอนหรือบทสวดของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ จำแนกเป็น 2 สถานภาพ คือ 1) พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นมนุษย์ 2) พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นสัตว์เดรัจฉาน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) บทสวดมนต์ที่มาจากพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นมนุษย์

ก) **ขันธปริตร** ขันธปริตรนี้พระพุทธองค์แสดงแก่ภิกษุเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติให้รอดพ้นจากการเบียดเบียนของสัตว์ร้ายชนิดต่าง ๆ จึงนิยมนสวดสาธยายพระปริตรนี้เพื่อให้ตนพ้นจากอันตรายจากสัตว์ร้ายนานาชนิด ทั้งสัตว์ 2 เท้า สัตว์ 4 เท้า สัตว์มากเท้า และสัตว์ไม่มีเท้า นิยมนสวดขึ้นต้นด้วยบทว่า “วิรูปักเขहिเม เมตตัง...”

2) บทสวดมนต์ที่มาจากพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นสัตว์เดรัจฉาน

ก) **โมรปริตร** คือ พระปริตรของนกยูง เป็นบทสวดเพื่อป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ในพระไตรปิฎกเรียกว่า โมรชาดก พระปริตรบทนี้จึงมีอันสงส์สำหรับผู้สวดสาธยายเป็นประจำทุกวัน โดยจะทำให้แคล้วคลาดจากอันตรายทุกประการ นิยมนสวดขึ้นต้นด้วยบทว่า “อุเทตะยัญจักขุมา เอกะราชา...อะเปตะยัญจักขุมา เอกะราชา...”

3) **พุทธชัยมงคลคาถา** แปลว่า คาถาอันเป็นมงคลที่เกี่ยวกับชัยชนะของ พระพุทธเจ้า มีจุดประสงค์หลัก คือ ใช้สวดสรรเสริญ และระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ตลอดจนใช้สวดป้องกันภัยพิบัติต่างๆ และไม่ว่าจะเป็นงานพิธีอะไรก็ตาม ก่อนที่พระท่าน จะฉันภัตตาหาร ก็ต้องสวดพุทธชัยมงคลคาถาในชัยชนะ 8 ครั้งของพระพุทธเจ้านั้น พระ พุทธองค์ทรงใช้พระบารมีต่างกัน (วศิน อินทสระ, 2545)

4) **คาถาชินบัญชร** คือ เกราะแก้วของพระชินพุทธเจ้า โดยใจความก็คือว่า พระคาถาชินบัญชรนี้กล่าวอาราธนาพระพุทธเจ้า พระสาวก และพระปริตรให้มาดำรงอยู่ ในกาย เพื่อพิทักษ์คุ้มครองให้มีความสวัสดิ เหมือนเกราะแก้วป้องกันภัย ผู้แต่งและสถานที่ แต่งคาถานี้ไม่มีหลักฐานกล่าวไว้ในประวัติศาสตร์ไทย พระคาถาชินบัญชรที่แพร่หลายอยู่ใน ประเทศไทยมี 2 ฉบับ คือ ฉบับแรกเป็นของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัด ระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพมหานคร ซึ่งได้รับการตรวจแก้ไขโดย พระภิกษุมนี (อิน) วัดทอง นพคุณ กรุงเทพมหานคร และฉบับที่ 2 เป็นฉบับที่ปรับปรุงแก้ไขใหม่โดย สมเด็จพระญาณ สังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

5. บทสวดมนต์ที่สืบทอดมาจากโบราณ

บทสวดมนต์ที่สืบทอดมาจากโบราณที่ไม่สามารถระบุ หรือค้นคว้าถึงที่มาของ การสืบทอดถึงที่มาของต้นตอได้ แต่ก็ได้รับการนิยมนอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในวัดที่มี การประพฤติปฏิบัติที่มีศรัทธาของอุบาสก อุบาสิกา นิยมนับมาสวด ได้แก่

1) บทสวดปลงสังขาร บทสวดมนต์นี้จะเป็นการสวดแบบสรภัญญะ มีเนื้อหา เป็นภาษาไทย นิยมสวดกันอย่างแพร่หลาย นิยมสวดด้วยคำว่า “มนุษย์เราเอ๋ย เกิดมาทำไม นิพพานมีสุข อยู่เย็นมีไป...” ซึ่งบทสวดมนต์มนต์นี้จะได้รับการนิยมนอย่างแพร่หลายในกลุ่ม ผู้สูงอายุ และได้มีการพัฒนารูปแบบการนำเสนอไปในลักษณะที่แตกต่างกันในแต่ละ ภูมิภาค

2) คาถาโพธิบาท คาถาบทนี้ได้รับการนิยมนำมาสวดต่อจากการทำวัตรเช้า- เย็น ในสำนักที่มีการปฏิบัติธรรมบางสำนัก โดยเฉพาะสำนักที่มีการจัดปรีวาส สำนักที่มีการ จัดปฏิบัติธรรมประจำปี หรือ สำนักที่มีการจัดบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ซึ่งคาถาบทนี้ วศิน อินทสระได้นำเสนอพรรณนาไว้อย่างน่าสนใจว่า “คาถาบทนี้เป็นภาษาที่เพี้ยน ประหลาด ไม่รู้ใครเป็นคนแต่ง เมื่อศึกษาแล้วจะพบว่าจะเป็นไปในลักษณะการสวดที่มี ความโลภเป็นเบื้องหน้า เพราะปรารถนาอ่อนนอนให้พ้นจากทุกข์โสโครกภัย และขอทรัพย์ ขอลาภ” วศิน อินทสระ, 2553) อย่างไรก็ตามคาถาบทนี้ยังได้รับคติ หรืออิทธิพลจาก

ศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามามีส่วนในสังคม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าควรมีการจัดระเบียบการสวดมนต์ เพื่อความเหมาะสมในสังคมไทยอย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อควรระวังในการสวดมนต์ในสังคมไทย

ในการสวดมนต์นั้นจึงมีข้อควรระวังเพื่อป้องกันความเสียหาย พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ไม่สวดมนต์เพื่อสาปแช่ง ในการสวดมนต์สิ่งที่ต้องคำนึงเสนอคือ ต้องตั้งใจให้เป็นกุศลและมีเมตตาต่อกันกับ ห้ามไม่ให้สวดมนต์เพื่อสาปแช่ง การสวดมนต์ด้วยหวังจะให้อำนาจของมนต์มีผลร้ายต่อคนอื่นเป็นการสวดมนต์ในลักษณะของมนต์อาถรรพ์ เช่น มนต์ผึ้งหุ่น มนต์ทำให้มีอำนาจ มนต์ทำให้ผู้อื่นผอมแห้ง เป็นต้น [วิ.ม.อ. (ไทย) 2/1016-1016/646] เป็นเวทมนต์ของพราหมณ์ซึ่งมุ่งที่จะเบียดเบียนผู้อื่น หรือบีบบังคับผู้อื่น จัดว่าเป็นดิรัจฉานวิชาพระพุทธองค์ทรงตรัสห้ามมิให้ภิกษุ ภิกษุณี ศิษษาและสอนผู้อื่น ถ้ามีการละเมิดจะต้องถูกปรับอาบัติ ดังปรากฏว่า “ภิกษุณีใดเรียนดิรัจฉานวิชา ต้องอาบัติปาจิตตีย์” [วิ.ภิกษุณี. (ไทย) 3/1015/263.] “ภิกษุไม่พึงเรียนดิรัจฉานวิชา รูปใดเรียน ต้องอาบัติทุกกฏ” “ภิกษุไม่พึงสอนดิรัจฉานวิชา รูปใดสอน ต้องอาบัติทุกกฏ” [วิ.จ. (ไทย) 7/287/73] เพราะเหตุที่วิชาหรือมนต์ดังกล่าวไม่เอื้อต่อหลักธรรมของพระพุทธศาสนาพระพุทธองค์จึงได้ทรงห้าม ในด้านความหมายพระพุทฺธมนต์เมื่อว่ากันตามตัวอักษรก็หมายถึงพระพุทฺธพจน์คือคำสอนของพระพุทธองค์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เมื่อนำมาใช้สวดก็เพื่อให้ตนมีสติปัญญา แล้วสามารถนำเอาคำสอนที่ปรากฏในบทสวดดังกล่าวมาปฏิบัติเพื่อมุ่งหวังผลอันสูงสุดคือการดับทุกข์ของตนเองและสังคม ซึ่งพุทฺธมนต์นี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ หรืออนุภาพแก่ผู้นำไปใช้

การสวดมนต์จะเป็นกิจทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญอย่างมากต่อการศึกษาและสืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นกิจที่นิยมทำในหมู่พุทธบริษัททั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ หากทำดีและทำถูกวิธีก็จะเป็นผลดีต่อพระพุทธศาสนา แต่ถ้าทำไม่ถูกวิธีหรือทำเพราะหวังประโยชน์แอบแฝงก็จะนำความเสื่อมเสียมาสู่พระพุทธศาสนา จึงห้ามมิให้ทำพร่ำเพรื่อมอมเมาหรือเพื่อหวังลาภสักการะ ประการสำคัญคือ การสวดมนต์ต้องทำด้วยจิตเมตตาหวังความสุขความเจริญ จึงมีการห้ามสวดมนต์เพื่อสาปแช่งคนอื่น เพราะจะนำมาซึ่งความเสียหายต่อพระพุทธศาสนาโดยภาพรวม

2. เลือกบทสวดที่เหมาะสมกับงาน การสวดมนต์ในสังคมไทยได้จำแนกและกำหนดให้ใช้บทสวดมนต์ที่เหมาะสมกับงานที่เจ้าภาพได้กำหนดขึ้นเพื่อเป็นระเบียบปฏิบัติดังนี้

1) งานมงคล เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เช่น ในรัฐพิธี หรือ ราชพิธีจะเป็นงานที่มีระเบียบแบบแผนให้ปฏิบัติเพื่อรักษาศรัทธา นอกจากนี้ในราชภูมฺ์ เช่น

งานมงคลสมรส งานขึ้นบ้านใหม่ จะนิยมสวดบทที่เกี่ยวข้องมงคลไม่นิยมนำบทสวดที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยบทอวมงคล นอกจากนี้ยังมีธรรมเนียมการสวดที่ประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น งานขึ้นบ้านใหม่นอกจากจะใช้บทเจริญพุทธมนต์ เจ็ดตำนาน หรือ สิบสองตำนานแล้ว จะนิยมสวดธัมมจักรฯ เพื่อเป็นการเสริมมงคลให้แก่เจ้าของบ้าน ถ้ามีเวลามากจะสวดเต็ม แต่ถ้ามีเวลาน้อยจะนิยมสวดแค่ ภูมานัง เทวานัง สุตวา....พริมะกายิกา เทวา...โลกัสมินติ ฯ เพื่อส่งเสริมความดีให้กับเจ้าภาพและผู้ร่วมงาน

2) งานอวมงคลจะไม่นิยมนำบทที่ใช้ในงานมงคลมาสวดและนิยมเรียกว่าเป็นการสวดพระพุทธรูป นอกจากนี้นิยมนำละเอียดยในการปฏิบัติ เช่นในกรณีงานศพ เมื่ออนุโมทนาแล้ว จะสวดมนต์พิเศษบทโรกฤษะกัณฐะปัจฉิมภาค (อทาสิเม) ในท้องถิ่นมีการกำหนดว่า ถ้าศพยังตั้งอยู่ให้สวดเต็ม แต่ถ้าศพได้รับการฌาปนกิจแล้วนิยมสวดย่อเพียง “อัยญจะ โข” เป็นต้นไปจนจบ

จากการนำเสนอในเบื้องต้นแสดงให้เห็นว่าการสวดมนต์ในสังคมไทยจะมีระเบียบแบบแผนมากกว่าในสมัยพุทธกาลที่มีการกำหนดบทสวดมนต์ที่เหมาะสมกับงาน และมีการประเพณีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัดจนถึงสมัยปัจจุบัน

3. ไม่สลับลำดับบทสวด การสวดมนต์ตามลำดับเป็นสิ่งที่โบราณจารย์ได้กำหนดให้สวดตามลำดับไม่นิยมสวดสลับกันไปมา ประเด็นนี้สามารถอธิบายได้ว่า ในการกำหนดบทสวดจะเป็นการรักษาจารีตที่เคยได้รับการปฏิบัติมา ซึ่งในการสวดมนต์ในแต่ละครั้งผู้นำในการสวดจะต้องเป็นผู้นำพาคณะให้สวดจนจบในบทสวดที่กำหนดในแต่ละงาน แต่ถ้ามีเวลาที่จำกัดในบางบทอาจจะมีการสวดย่อ เพื่อให้เกิดการกระชับ และไม่รบกวนเวลา หรือฤกษ์ที่เจ้าภาพได้กำหนดไว้นอกจากนี้ ในการสวดมนต์จะต้องไม่รับแรงสวด หรือสวดเสียงดังจนเกินไป ดังที่อาจารย์ธนิธ อยุธยา ได้นำเสนอไว้ว่า “ในการสวดหรือเจริญพระพุทธรูปประสาทรูปในมงคลพิธี ควรสวดด้วยความเรียบร้อย น้ำเสียงมีสง่า ก่อให้เกิดศรัทธา นำมาซึ่งความเลื่อมใส” (ธนิธ อยุธยา, 2550)

สามารถสรุปได้ว่า การสวดมนต์จะเป็นกิจทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญอย่างมากต่อการศึกษาและสืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นกิจที่นิยมทำในหมู่พุทธบริษัททั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ หากทำดีและทำถูกวิธีก็จะเป็นผลดีต่อพระพุทธศาสนา แต่ถ้าทำไม่ถูกวิธีหรือทำเพราะหวังประโยชน์แอบแฝงก็จะนำความเสื่อมเสียมาสู่พระพุทธศาสนา จึงห้ามมิให้ทำพรำเพรื่อ มอมเมาหรือเพื่อหวังลาภสักการะ ประการสำคัญคือ การสวดมนต์ต้องทำด้วยจิตเมตตาหวังความสุขความเจริญ จึงมีการห้ามสวดมนต์เพื่อสาปแช่งคนอื่น เพราะจะนำมาซึ่งความเสียหายแก่พระพุทธศาสนาโดยภาพรวมการสวดมนต์ในสังคมไทยจะมีระเบียบแบบแผนมากกว่าในสมัยพุทธกาลที่มีการกำหนดบทสวดมนต์ที่เหมาะสมกับงาน และมีการประเพณีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัดจนถึงสมัยปัจจุบัน

สรุป

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เมื่อประมาณ พ.ศ. 236 สมัยเดียวกันกับประเทศศรีลังกา ด้วยการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ 9 สาย การสวดมนต์เข้ามาสู่สังคมไทยภายหลังจากได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาเถรวาทตามคติของลังกาวงศ์ ที่ได้รับการสืบทอดพระพุทธศาสนาจากเมืองตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช) เมื่อพระยาศรีธรรมมาโคกราช ได้ตั้งตัวเป็นใหญ่ และเปลี่ยนไปรับเอาพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทจากลังกาเข้ามาตั้งมั่นแทน สังคมไทยกับความเชื่อเรื่องการสวดมนต์นั้นเราจะพบว่าแม้ว่าสังคมไทยทั้งในอดีตและปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงมาอย่างไรก็ตามความเชื่อที่มีต่อการสวดมนต์นั้นก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงและได้รับการสืบทอดกันมาโดยตลอดจากรุ่นสู่รุ่นโดยภาพรวมของการสวดมนต์ในสังคมไทยด้านความเชื่อต่อการสวดมนต์

นอกจากนี้ในสวดมนต์ด้วยภาษาต่างๆ เป็นการเรียนรู้ที่จะเข้าใจในหลักธรรมคำสอนให้แพร่หลาย แต่ไม่ละทิ้งฐานเดิม คือ ภาษาบาลี ที่ต้องมีการศึกษาเพื่อสืบทอดหลักธรรมคำสอนให้คงอยู่อย่างยั่งยืน แต่ก็ไม่ละเลยถึงการเรียนรู้ในภาษาท้องถิ่นของตนซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองสืบไป การสวดมนต์ในสังคมไทยจะมีระเบียบแบบแผนมากกว่าในสมัยพุทธกาลที่มีการกำหนดบทสวดมนต์ที่เหมาะสมกับงาน และมีการประพาดิปฏิบัติที่สืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัดจนถึงสมัยปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง : References

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2008). *Dictionary of Buddhist*. (12th ed.). Bangkok: Mahachulalongkorn University.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Mahachulalongkorn University. (1996). *Thai Tipitakas*. Bangkok: MCU Press.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). *พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม*. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย

- Mahamakutrajavidyalaya. (1982). *Tipitakas with Translation, Commentary Series 91 books*. Bangkok: Mahamakutrajavidyalaya.
- วสิน อินทสระ. (2553). *สวดมนต์เพื่อสันติและปัญญา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา.
- Intasara, w. (2010). *Chanting for Peace and Wisdom*. (2nd ed.). Bangkok: Thammasat Printing.
- ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์. (2537). *อารยธรรมตะวันออก*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Poolsap, S. (1994). *Civilization of the East*. (5th ed). Bangkok: Thammasat University.
- สุชีพ ปุณฺณภาพ. (2554). *ความรู้เรื่องบทสวดมนต์*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- Phunyanupap, S. (2011). *Knowledge of Chanting*. (3rd ed.). Bangkok: Mahamakutrajavidyalaya.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). *คำบรรยายพระไตรปิฎก*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- Wannopok, S. (2000). *Narrations Tipitaka* (2). Bangkok: Thammasapha.